

Katsaus suomalaiseen kriisihistoriaan

Jaakko Kiander

Jari Eloranta ja Roope Uusitalo (toim.)

Ankarat ajat. Suomalaisten talouskriisien pitkä historia.

Gaudeamus, Tallinna 2024, 328 sivua.

Suomen kriisihistoriasta on ilmestynyt Jari Elorannan ja Roope Uusitalon toimittama artikkelikokoelma ”Ankarat ajat”. Nimekäs kirjoittajajoukko koostuu taloustieteilijöistä ja taloushistorioitsijoista. Kirjan ideaa on luultavasti siivittänyt havainto siitä, että tämän päivän taloudelliset ongelmat eivät historiallisesti katsoen ole meillä kovin harvinaisia. Itse asiassa modernin Suomen yhteiskuntahistoria on monin tavoin kriisien historiaa, vaikka viimeiseen 150 vuoden sisältyy myös erittäin nopean taloudellisen kasvun jaksoja, joiden ansiosta elintasomme on noussut kurjuudesta kohti maailman huippua.

Uusitalon kirjoittama johdantoluku luo toimivan kehyksen kirjan tarjoamalle kokonaisuudelle. Se tuottaa uusia tulkintoja nojautuessaan seuraavassa luvussa käsiteltyyn kysymykseen kriisien mittaamisesta ja vertailusta (kirjoittajina Sakari Saaritsa, Jarmo Peltola ja Heidi Hirvonen). Analyysi tuo esiin sen tosiseikan, että rajoittuminen pelkästään BKT-muutosten tarkasteluun antaa kriiseistä liian kapean kuvan. Monesti BKT:n tasomuutosta tärkeämpi muutos on ollut BKT:n eri komponenttien äkillinen muuttuminen kuten yksityisen kulutuksen lasku ja samanaikainen vientiliijäämän kasvu.

Kuinka kriisejä pitäisi vertailla?

Suomen historiassa on ollut runsaasti vakavia kriisejä. Vakaviimpiin liittyivät nälkä ja taudit, jotka lisäsivät väestön kuolleisuutta rajusti. Näitä käsitellään Elorannan, Riina Turusen ja Jari Ojalan kirjoittamassa artikkelissa. Suurimmat väestökatastrofimme olivat 1690-luvun suuret nälkävuodet ja 1710-luvun ison viha, jolloin väestö supistui voimakkaasti ja paikoin romahti.

Kuolleisuuden kannalta pahin kirjassa tarkastelluista modernin ajan kriiseistä oli useamman vuoden jatkunut ruokakriisi 1860-luvulla, johon tosin liittyi talouspoliittisia valintoja. Suomen 1860-luvun nälkävuodet olivat Euroopan viimeinen suuri nälkäkatastrofi, osin siksi, että rahoitusta riittävälle elintarviketuonnille ei tahtonut löytyä.

Taloudellisessa mielessä historiamme pahimmaksi kriisiksi kirja luokittelee vuoden 1918 tapahtumat, joita käsittelevät Teppo Lindfors, Jaakko Meriläinen ja Matti Mitrinen. Sisällissodan vuoksi BKT:n romahdus oli jyrkkä. Lisäksi kuolleisuus oli korkea, koska tuolloin koettiin nälkää. Ihmisiä kuoli runsaasti paitsi sisällissodan taisteluissa ja teloituksissa myös vankilei-

VTT Jaakko Kiander (jaakko.kiander@keva.fi) on Kevan toimitusjohtaja.

reillä, lähinnä nälkään ja tauteihin. Kirjoittajat pohtivat sitä näkökulmaa, että vuoden 1918 kriisi loi edellytyksiä tasa-arvoisemmalle yhteiskunnalle, koska sodan jälkeen toteutettiin nopeasti monia uudistuksia kuten torpparikysymyksen ratkaissut maareformi.

Itsenäisen Suomen ensimmäinen vakava rauhajan kriisi oli 1930-luvun alussa koettu ns. pula-aika, josta kirjoittavat teemaa aiemminkin käsitelleet *Matti Hannikainen* ja *Sakari Heikkinen*. 1930-luvun pulavuodet (kuten tuohon aikaan oli tapana sanoa) oli luonteeltaan globaali finanssikriisi, joka iski Suomen vientiin. Kyseessä oli erikoinen jakso, joka taloustieteen normaalien kriteerien mukaan oli lievähkö kriisi, jonka kansalaiset kuitenkin kokivat varsin raskaana. Keskeinen selitys tähän on se, että yleisenä kriisimittarina käytetty BKT supistui tuolloin vain suhteellisen vähän. Taustalla oli kuitenkin deflatorinen politiikka, jolla parannettiin kilpailukykyä ja samalla leikattiin rajusti yksityistä kulutusta ja investointeja. Vientiylijäämän kasvu kompensoi kuitenkin kotimaisen kysynnän laskusta aiheutuneen BKT:n supistumisen.

Kriisi oli todellinen. Siihen sisältyi finanssikriisi, johon yhdistyi vararikkoja ja erityisesti velkaisten maatilojen pakkohuutokauppoja. Koettua kurjuutta käsiteltiin myöhemmin myös kaunokirjallisuudessa, mm. *Kalle Päätalon* ja *Pentti Haanpään* tuotannoissa. Joustavien työmarkkinoiden ja heikon sosiaaliturvan kääntöpuoli tuli esiin reaali-palkkojen jyrkkänä laskuna ja köyhyyden lisääntymisenä. Toisaalta kilpailukykyparannus johti talouden vahvaan elpymiseen 1930-luvun jälkipuoliskolla.

Pulavuosia seurasivat sotavuodet. Sota ei kuitenkaan ollut ensisijaisesti talouskriisi, koska työttömyydestä ei tarvinnut kärsiä eikä veloistaakaan muodostunut ongelmaa nopean inflaation oloissa. Sodan vuoksi menetettiin ihmisiä ja lo-

pulta myös maa-alueita. Elintarvikepulan vuoksi myös nälkä oli vieraana, joskin säännöstely tasoitti tilannetta jonkin verran. Sodankäynnin vuoksi julkinen kulutus oli korkealla, minkä vuoksi BKT:n rakenne muuttui enemmän kuin sen taso.

Sotaa seurasi pitkä nopean taloudellisen kasvun ajanjakso. Sodan jälkeen aloitettiin rakennustyö köyhtyneinä, mutta samalla edettiin nopeasti kohti parempaa. Ripeää kasvua jatkui lähes tauotta aina 1970-luvulle asti.

Jälleenrakennuksen vuosikymmenet olivat myös hyvin säännellyn talouden aikaa; ulkomaankauppa ja rahoitusmarkkinat olivat valtion tiukassa kontrollissa. Talouden tiukka ohjaus aiheutti tehokkuustappioita, mutta samalla esti vakavien kriisien syntymisen. Niinpä sodanjälkeisen ajan ensimmäinen vakava taantumajakso ajoittuu vasta 1970-luvun jälkipuoliskolle.

Hyvinvointi-Suomen kriisit

Tähän aikaan liittyvää 1970-luvun öljykriisiä käsitellään *Lyydia Aarnisaloon* ja *Johanna Rainio-Niemen* kirjoituksessa, joka kysyy, oliko kyseessä kokoaan merkittävämpi kriisi. Näin voidaan sanoa, koska öljykriisi oli käänne koko läntisessä maailmassa uuteen epävarmempaan aikaan. 1970-lukuun liittyi stagflaation käsite eli samanaikainen nopea inflaatio yhdistyneenä hitaaseen talouskasvuun. *Olli Rehn* pohtii artikkelissaan tuon ajan kriisien liittymäkohtia viime vuosien eurooppalaisiin talousongelmiin. 1970-luvun ja 2010-luvun kehityskulkuja verrattaessa korostuu hintavakauden merkitys; inflaation hillintä oli 1970-luvulla vaikeampaa, mikä teki sen torjunnasta myös kalliimpaa. Nykyisin keskuspankkien suurempi uskottavuus inflaation torjuna helpottaa talouden vakauttamista.

Mielenkiintoinen paralleeli on se, että Suomi on useissa kriiseissä törmännyt vaihtotaseroitukseensa, mikä on vaikeuttanut kriisien hoitamista. Näin on käynyt 1860-luvulla, 1930-luvulla, 1970-luvulla ja myös 1990-luvulla. Yhteistä on ollut myös tiukka pyrkimys vakaan valuuttakurssin (tai kultakannan) ylläpitämiseen.

Vesa Vibriälä käsittelee viimeisintä vakavaa yhteiskunnallista kriisiä eli 1990-luvun lamaa. Siinä yhdistyivät monet historialliset teemat: velkaantuminen, vaihtotaseen vaje, kiinteä valuuttakurssi, konkurssit ja työttömyys sekä pankkijärjestelmän vaarantuminen. Lisäksi BKT:n pudotus oli suurin vuoden 1918 jälkeen. Valtio, pankkijärjestelmä ja talous selvisivät tästäkin, mutta kriisin jalkoihin jääneiden ihmisten kannalta uudet pulavuodet olivat yhtä vaikeita kuin 1930-luvullakin koetut. Vaikka nälkää ei enää koettukaan, laman vaikutukset näkyivät pitkään lapsissa, nuorissa, terveydessä ja toimeentulossa, kuten käy ilmi *Kristiina Huttusen* ja *Matti Sarvimäen* artikkelista.

Kriisien aika ei ole loppunut

Tuoreimpia kriisejä käsittelevät *Kari Heimonen*, jonka teemana on vuoden 2008 globaali finanssikriisi sekä *Uusitalo* ja *Vibriälä*, joiden fokuksessa on muutaman vuoden takainen koronapandemia ja nyt käynnissä oleva sota Ukrainassa.

Finanssikriisillä ei ollut suuria välittömiä vaikutuksia Suomeen (vaikka BKT:n pudotus vuonna 2009 olikin historiallisen jyrkkä), koska tällä kertaa (yhteiseurooppalainen) talouspolitiikka pehmensi kriisin vaikutuksia. Samoin kävi myös koronakriisissä, jossa valtioiden tukitoimet olivat massiivisia. Myös Ukrainan sodan aiheuttamaan energiakriisiin vastattiin valtion tukitoimilla. Uudempi ilmiö, joka jäänee myöhempien teosten pohdittavaksi, näyttääkin olevan valtioiden uudelleen vahvistunut rooli kriisitoimijoina sekä rahapoliittisen elvytyksen laaja käyttö.

Kirjaa voi perustellusti pitää hyvänä ja tarpeellisena avauksena teemaan, joka valitettavasti on edelleen ajankohtainen eikä siten pelkästään historiallisesti mielenkiintoinen. Kirjan artikkelit herättävät myös lisäksiinnostusta historiamme. Sotahistorian lisäksi voisimme kaivata syvällisempää näkemystä yhteiskuntahistoriasta ja kriisien toistuvuudesta. □